

Az ország, ahol nem történik semmi

Menedékhely vagy unalomsziget

Ez az az ország, ahol nem történik semmi. A legöregebb svájciak sem emlékeznek semmi meglepőre vagy kirívóra. A legvérfagyasztóbb történet az volt, amikor negyvenben néhány német katona megjelent a határnál és átkukkantott a túloldalra. Na, ezt aztán le is fényképezték, és bekerült a tankönyvekbe, mert ez látható volt. Ellenben, hogy fű alatt mi zajlott a két ország, a Sonderfall Schweiz és Németország között, amely ország mondhatni szintén különleges eset volt, azt sajnos ma sem tudni. Csak némi szóbeszédet hallani arról, hogy milyen bankügyletek folytak privátim és államilag, hogy nyersanyag fejében svájci cégek fegyvert szállítottak a Harmadik Birodalomnak, s hogy voltak menekültek, akiket átengedtek a határon, másokat meg visszafordítottak, ráállítva ezzel arra az útra őket, amit mindannyian ismerünk, amit a svájci hatóságok is pontosan ismertek. De ők nem pirultak, s azóta sem pirulnak ettől.

A svájci polgárok életében az évi síelgetésen túl a legmélyebb történet talán az esküvőjük, aminek révén megeremődik az a vagyoni közösség, ami lehetővé teszi az örökség megőrzését és gyarapítását. A svájciak büszkék erre a független országra, amelyik évszázadokon keresztül sikeresen kihúzta magát az európai és világkonfliktusokból, amelynek függetlenségét először a természeti adottságok biztosították, az, hogy szinte bevehetetlen a védelmet nyújtó Alpok miatt, később, mivel itt lett a nemzetközi tőke lerakata, ezért a tőkeraktározásért semelyik országnak sem volt érdeke, hogy Svájc bármibe is belekeveredjen. Ezek a valahai pásztorok, akik a hegyi tehén- és birkatartást olyan magas szintre juttatták (tengerszinthez képest pláne), s évszázadokon keresztül boldogan éltek levesen, sajton és tésztán, büszkék erre a demokráciára, a szövetségi államra és a 26 kantonra épülő rendszerre, ahol minden kantonnak saját törvényei és adózási rendszere van, s a közvetlen demokrácia eszköztára minden európai országénál kiterjedtebb. Bárki indíthat népszavazást, bármi ellen, akár alkotmánymódosító céllal is, szövetségi és kanton szinten, valamint minden országos kérdést népszavazással kell eldönteni. Svájcban a jódl mellett, ami hegyi kommunikációs eszköznek lenyűgöző, de zeneként vérfagyasztó, emellett a sajátos kurjongatás mellett a legáltalánosabb néphagyomány a népszavazás, bár mint minden néphagyományt, ezt is egyre csökkenő figyelemmel kíséri a lakosság. Hozzá kell tenni, ez a demokrácia sem volt mindig makulátlan, a konzervatív életvitelű és sokszor tradicionális középkori modellekhez ragaszkodó országban volt olyan kanton, amelyik csak 1991-ben adta meg a nőknek az általános szavazati jogot.

Állítólag nem azért, mert bunkók, hanem mert a főtéren, ahol kézfeltartással szavaztak, már nem fértek volna el a nők.

A svájciak büszkék erre a független országra

Mindenkinek van egy közhelyes képe Svájcra, s persze azt gondolja, hogy ennek az országnak az ismeretében nem is érdemes továbbmenni, nem mutatkozik az országfeltárás izgalmas kalandnak. Független ország, biztonságos, hegyek, tavak, bamba tehenek, kolomp, beteges tisztaság, időnként még a sziklákat is megpucolják, nehogy a mádász elcsúfítsa ezeket a szép köveket. Vidám túrázók és síelők. A hegyekben mindenki barátságosan köszön: Grüezi! Soványak, inasak, furcsa mód az idős néni mellett legtöbbször van egy idős bácsi is, amiből nem pusztán az következik, hogy a férfiak várható életkora egészen közel van a nőkéhez (kb. 80 és 84, de míg leírom, máris növekedik fél évet), hanem hogy a svájci házaspárok nem cserélgetik szakmáiban a partnerüket, és pluszban közös az öregedésprogramjuk. Meghazasodunk, gyerekeink lesz, felneveljük, olyanok, amilyenek mi is vagyunk, szépen megöregszünk, aztán egyszer megtörténik, amit senki sem akar, de elkerülni nem lehet. A luzerni fahíd minden pillérjénél egy-egy festmény, ahogy ez a kis gonosz csontváz nagy zenebona kíséretében elvisz magával mindenkit. Nem lehetne később, mondja a pap, a katona, az anyuka, akinek a csecsemőjét. Nem. Kifordulok a halálhídról, egy japán lány magyaráz európai külsejű fiúnak, hogy amikor a svájci zászló, ami egyébként mindenütt ott díszleg, a magánépületek kertjében és a hegycsúcsokon, s bónuszban még ott a Vörös Kereszt zászlaja, ami nem más, mint egy negatívba fordított svájci zászló, emlékeztetve arra, hogy a solferinói csata után (1859), ami a kor legvéresebbnek tartott csatája volt, egy genfi üzletember, Henri Dunant hozza létre a szervezet elődjét. Ha ennyi magyar zászló volna hazánk tájain szétszórva, az ország fele ördögöt kiáltana, s azonnal pakolna, hogy elköltözzön, mondjuk Svájcba. Szóval, mondja a lány, ahogy ez a zászló ferdén áll a zászlótartóban, olyan a kereszt, mintha X lenne. Aha, mondja a fiú, tényleg olyan. Megtorpanok. Egy szerelem úgy látszik, bárhonnan startolhat.

Hegyek, tavak, bamba tehenek, kolomp, beteges tisztaság

A svájciak használják a természetet, télen-nyáron ellepik a túraútvonalakat, amelyekről egységesen elmondható, hogy nem egyszerűen *wanderwege*gek, hanem *panoramawege*gek vagy *wunderwege*gek

is kivétel nélkül, mert a hegyi legeltető gazdálkodás megritkította az erdőket, s a mezős hegyoldalak mindegyikéből látványos kilátás nyílik a völgyekre, tavakra, városkákra. És mindenütt, megfelelő távolságban egymástól pazar pihenőhelyek, nemcsak tűzrakóhely van ott, meg néhány korhódó félben lévő tuskó, hanem rostély, száraz helyen tűzifa, néhol napozóágy, s persze majd mindenütt fejsze és fűrész. Szégyenszemre felvetődik a magyar vándorban, hogy milyen jól jönne otthon ez a fejsze, végre nem kéne december 24-én húsvágóbáráddal a tartóba faragni a karácsonyfát, de ez olyan ország, ahol még egy magyar sem merne lopni vagy szemetelni. Ez a természet a legnagyobb érték ebben az országban, s itt erdőben *wanderelni*, épp a hegyoldali tanyák miatt otthonos. Vadregényes, de nem ijesztő. Van lakosság, de csak annyi, amennyi kell. Ezek a világvégének látszó tanyák a legmodernebb mezőgazdasági gépekkel vannak felszerelve, s a garázsban legalább két jó minőségű autó áll, ha a feleség épp nem ugrott el a gyerekekért az iskolába az egyikkel. A falusi lakosságot ugyanolyannak látjuk, mint a városit. Nincsenek túlőregedve, szegényes holmikba öltözve, nincs belekarcolva az arcbőrükbe, hogy hány kilométerre laknak a szomszédos városkától vagy épp Zürichtől.

Szeretnék a helyükben lenni, mondja, aki velem vándorol, ahogyan szeretnék, mondom én, ha a mi hazánk is legalább alsó hangon megközelítené ezt a hazát. Aztán vonatra szállunk, az itteni vonat és buszhálózat tényleg párját ritkítaná, ha volna neki párja. Épp akkor indul, amikor ki van írva, és épp akkor érkezik, ahogyan be volt ígérve, a csatlakozások és átszállások rendszere megbízhatóan és átlátható logika szerint működik, össze van hangolva nem csak a helyközi, de a helyi közlekedés is. Nem úgy van, mint a slendriánabb országokban, hogy a busztársaságok tartanak a vasúttársaságoknak, a menetrend pedig olyan bonyolult, ráadásul évente többször is változik, hogy nincs az a hosszú élet, ami alatt ki tudnánk tanulni.

Hatalmas sziklás hegyek és alpesi tájak mellett robog el a vonat. Egy 19. századi utazó haláláig mesélné, mit látott, a meredélyeket, a sziklákat, a völgyet átszelő viaduktokat, a favazas házacskákat a hegyoldalon, s a középkori maradványépületeket a kis városkákban, itt csak városkák és tanyák vannak, az Elbától nyugatra gyakorlatilag nincsenek falvak. Mesélne a gondosan megművelt földekről, a tenyérnyi helyen kialakított veteményesről, hogy mennyire ápol minden, hogy mi képpen díszítik karácsonyra az ablakokat, a kerteket. A történet kitarzana egy életen át, mert

HÁY János
Dzsigirdilen. A szivgyönyörűsége
Pesti Szalon, 1996,
Új Palatinus, 2003

Xanadu. Föld, víz, levegő
Palatinus, 1999, Új Palatinus, 2005

A Gézagyerek
Új Palatinus, 2005

A bogoyógyümlöcskertész fia
Új Palatinus, 2005

Házasságon innen és túl
Új Palatinus, 2007

A gyerek
Új Palatinus, 2007

Meleg kilincs
Új Palatinus, 2008

Egymáshoz tartozók
Új Palatinus, 2009

Egy szerelmesvers története
Palatinus, 2010

Háyland
Palatinus, 2011

Mélygarázs
Európa Kiadó, 2013

Napra jutni
Európa, 2014

Hozott lélek
Európa, 2015

Ország, város, fiú, lány
Európa, 2016
(megjelenés előtt)

„Szilveszter”
(beszélgetés Keresztury Tiborral)

„A diskurzus a mű és a világ között van (nem a mű és Derrida között)”
Magyar Lettre Internationale, 43

„Indian Time and my Father”
Magyar Lettre Internationale, 73

„Small step for a man, giant step for me. Amerikai útinapló”
Magyar Lettre Internationale, 82

„Európa über alles”
Magyar Lettre Internationale, 86

„A nyaralás fogságában”
Magyar Lettre Internationale, 88

„A szabadság teste” (Lengyelországról)
Magyar Lettre Internationale, 91

„A múlt olyan, hogy nem lehet köpni rá”
„Nehéz nélküle(m) elképzelni a világot” (Petri Györgyről)
Magyar Lettre Internationale, 92

„Orosz tél, magyar nyár, prágai tavasz”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Várj reá, s ő megjön” (Oroszországról)
Magyar Lettre Internationale, 95

„Tíz deka párizsi”
Magyar Lettre Internationale, 96

CAMENISCH, Arno
Alpesi trilógia (Adamik Lajos ford.)
L'Harmattan, 2013

BICHSEL, Peter
„A svájci ember Svájca”
Magyar Lettre Internationale, 15

GEISER, Christoph
„Svájci lassú eltűnéséről”
Magyar Lettre Internationale, 43

mindig újabb részlet sejlene fel a beszélőben. Ám a mai utazó úgy suhan át a tájon, úgy suhan át az élményeken, mintha benne sem lett volna, s az élmények feldolgozása helyett újabb élmények hajszolásába fog. Vízésés jobbra. Vízésés megvolt. Viadukt balra. Viadukt megvolt. Hegyi patak. Hegyi patak megvolt. A mai utazó gyorsabban hagyja el a tájat, mint ahogy a vízdarab eléri a sziklát, amin szétfreccsen, de azt már nem láthatja, csak egy következő utazó, aki viszont nem látta a víz indulását.

Az Elbától nyugatra gyakorlatilag nincsenek falvak

Three in one. Három haza egy országban. Mindenki gond nélkül őrzi a saját kultúráját, nyelvét és szokásait. Nem fél a másiktól és nem acsarkodik ellene. Nem berzenkedik, amikor a vonaton szinte észrevétlenül vált a *nächste halt* kiírás *prochain arrétra*. Alig van átjárás, talán néhány szó, mint a német résznél a merszi a köszönömre, a kicsit a népvándorlás korát, az elvadult germán törzsek nyelvi világát idéző donk, donk helyett. Kálvin János és a Gruyère sajt mellett többek közt ezt a merszit adták a franciák a közös hazának, meg persze Rousseau-t. Genfben érkezem, épp őmiatta, alig szállok le a vonatról, még meg sem emelem a kalapom, máris egy kis Párizs köszön vissza, francia kilépők, kovácsoltvas korlátok, s hát persze franciák, akik mindenütt franciák, úgy tudnak öltözködni, akárcsak a sálacska feltenni, hogy más halandó ezt soha nem tudná megtanulni. Mit lehet tenni egy kálvinista fészekben, ahol a kopár házak számomra nyomasztóan idegenek, elmegyek egy ortodox istentiszteletra, a templom kertjében orosz koldusok, ahogyan minden oroszországi templom előtt is. Belépek, tele van. Annyi orosz él itt, hogy megtölti. Nem lógok ki a sorból, szőke vagyok és kék szemű, s tudok fordítva keresztet vetni, amikor elhangzik a bog szó úgy hányom magamra a keresztet, mint egy profi pravoszláv hívő. Koldusok között ki, siránkozó kéregetés, megyek Rousseau szülőháza felé, magányos utazó vagyok, csak a magam által kiszabott elvárásoknak kell eleget tennem. Rousseau mélyen megvetette az intézményes vallásokat, s csak a természetben hitt. A természeti emberről úgy gondolta, eredendően magányos volt és szabad. Nem, mondom magamban. A természeti ember eredendően társas lény volt, s csak annyiban volt szabad, amennyiben ez összeegyeztethető volt a társiasultságával.

Három haza egy országban

Mindenki jól érzi magát és mindenki jól végzi a dolgát. Nem dolgoznak (arbeiten), hanem alkotnak (schaffen). Annyit csinálnak, amennyit kell, nem nyáladzanak feleslegesen, de amit kell, megteszik, és nem vágnak hozzá tragikus arcot, mint egy magyar munkavállaló. Persze, a hazai munkavállaló is kicsattanna az örömtől, ha svájci béreket kapna. A fizetés a segédmunkások 3-4 ezer frankjától kezdve (forintban egy millió körül) a csillagos ég. Igaz, a megélhetés költsége is horribilis, szobát sem kapunk havi kétszázötven ezer alatt. Az egyszerű munkavállalót, azt a mintegy kétmillió bevándorlót a nyolc- kilencmillió lakosságból, ez a jövedelem vonzza ide, s nem az alpesi tájak

Egyszerű angolsággal fogalmazzák meg a munkatársaiknak, akik valamely más országból érkeztek, azokat az egyszerű célokat, amelyekért küzdenek, amelyekért vállalták, hogy elhagyják az otthonukat, a rokonaikat, a barátaikat, s persze a harmadik világ gyermekei a nyomort és a helyi hatalmasságok vérengzését. Legyen mindig célod, mondja az apa a fiatal férfinak a vonaton indulás előtt, először, hogy veszel egy jó kocsit, mondjuk BMW-t, a fülkében magyar prostituált, éjszaka utazunk, neki is az a jó, mert másnap már munkába áll. Beszél a kislányával, igen, majd hamar hazaérek, csak összegyűjtök egy kis pénzt. Nem tudok előbb, anyu, mondja a nagymamának, akire a kislány rá volt bízva, amíg nem szedtem össze eleget, nem mehetek, és az Erzsinek is kell pénzt adnom, mert bajban van, el kell tűnnie Brüsszelből, és elszedték minden pénzét. Hallom, a kislány sír. Svájcban engedélyezett a prostitúció.

Az utcákon, a valahai pástornép jómódú és szorgalmas leszármazottai, akik úgy kerültek a világ pénzpiacának központjába, mint Pilátus a krédóba, mellettük kozmopolita bankárok és internacionális gazemberek köszálnak, senki nem tudja eldönteni, hogy hol van e két csoport között a határ. Svájc a svájci óra, a svájci bicska, a svájci csoki, a svájci sajt, amiből a magyar fogyasztó csak a hamisított ementálit ismeri (Pannónia) és a magyarok számára rossz emléké svájci frank hazája. A svájci sapkáé nem, legalábbis fura lenne egy jól öltözött, rendbontástól irtózó svájcit ebben az örökös enyvedtetlen baszkoktól származó, de jellegzetesen magyar ruhadarabban elképzelni.

Az átlag utazó lingua francája, egy mondat: Very expensive! Itt gazdagok laknak? – kérdezte tőlem az utcán egy iraki turista (ilyen is van). Everywhere, mondtam neki, in Switzerland. Mert valóban minden örült drága, de mindenki örült gazdag. Olyan a jómód, hogy az ormánsági és nyírségi zsákfalvakon edzett szem nem érzékeli a szegénység határát. Aki itt szegény, az nálunk még gazdag. Évszázadok óta gyűjtik a vagyonoikat, s legfeljebb akkor csappan meg az összeg, ha véletlenül becsúszik a leszármazottak közé egy alkoholistá vagy narkós. De annak kicsi az esélye, mert a fegyelmezett protestánsok, s tőlük tanulva a katolikusok is (a lakosság mintegy fele) lenyesik a vadhajtásokat, s ha mást nem, legalább azt elérik, hogy a fekete bárány ne örököljön, s a vagyont megőrizni és gyarapítani tudó leszármazotthoz kerüljön. Évszázadok óta nem pusztított háború, de még tűzvész is alig. Katonának lenni ugyan hazafias kötelesség, de valószínűleg szórakozás. Állnak a házak, amelyeket az idő messzeségében már rég elmosdódott emlékü családalapítók építettek. A protestáns városok, amilyen Bern, Basel vagy Zürich, meg vannak fosztva valahai középkori színeiktől, a puritán gondolkodás számára a színesség ördögötől való volt, s nemcsak az egykori katolikus templomokban semmisítették meg a freskókat, festményeket, hanem a házaikon is. Katolikus vidéken Zugban vagy Luzernben maradt a színpompa. Persze minden épület a legkorszerűbb építéstechnikával van felújítva, nem fűtik télen az utcát, mint a magyarok. A turista, ha hosszan tartózkodik ott, szinte immunissá válik a sok középkori házra,

amiből másutt, ha csak egyet lát, azt is megcsodálja. Akkor hökken meg, amikor véletlenül olyan településre bukkan, ahol a házak emlékezete legfeljebb addig tart, mint egy parasztcsaládé, a dédnagyapáig, ahol Altstadtnek hívnak egy olyan városrészt, amelyet más városokban nem is jelölnének a turistatérképen, nehogy véletlenül odatévessen egy turista. Mondjuk Winterthur, amiről a gyanútlan vándor sokáig azt hiszi, egy utazási iroda neve, s nem érti, hogy mért mennek oda vonatok, hogy annyira fontosnak tartja Svájc a téli turizmust, hogy egyenes járatokat indít az iroda épületébe, holott ebben a valaha iparáról ismert városkában se szeri se száma a jobbnál jobb múzeumoknak. Itt van az ország, s némiképp a világ egyik leggondosabban összeválogatott magángyűjteménye, amit Oskar Reinhart iparmágnás adományozott a köznek, úgy tett, ahogyan anakidején Henri Clay Frick, J. P. Morgan vagy Andrew Carnegie New Yorkban a huszadik század elején, talán lelkifurdalásból, mert ki tudja, hogyan jött össze az a vagyon, vagy a túlélés reményében, hogy az élete e gyűjteményen keresztül halála után is lesz, de nem, csak a gyűjtemény lesz, ő nem. Az életnek csak utóélete van, de az az élet szempontjából nemélet.

Magyar honban épp Károly Róbert, ez a Nápolyból importált király akarja megszilárdítani a központi hatalmat, amikor svájci földeken Tell Vilmos ripsz-ropsz kivívja a szabadságot (1307), s válik így a világszabadság és a magyar kártya szimbólumává. Azóta az alkalmi tűzvészeket leszámítva gyarapodik az ország, nem csak az aranyakat, még a karácsonyi díszeket is megőrizték az utókornak. Van Tell Vilmos-kultusz. Számos intézményt, éttermet, szállodát, főleg Közép-Svájcban, neveztek el róla, ahol a legendás hős egy vihar során megszabadult fogvatartóitól. Mert hát a vihar a luzerni tavakon (Vierwaldstättersee) nem állhat más, csak az igaz hős szolgálatába. TELL, TELL, TELL, tell mindenütt. Aki a fia fején almát keresztüllövő hősről mit sem tud, könnyen befordulhat egy ilyen TELL feliratú helyre, hogy épp elromlott telefonját helyrehozassa, aztán csak bámul értetlenkedve, amikor a telefonjavítás helyett egy napi kétszáz frankos szállodaszobát löcsölnek a nyakába.

Három nyelv, a németet beszélik a legtöbben és a leginkább, nemcsak a németek, de a németek közül kevesen beszélnek olaszul vagy franciául, a rétorománt, ezt az archaikus latin-szarmazékot, amit az elzárt völgyek lakosai őriztek meg, pedig alig egy százalék. Egy rétoromán íróval lépek fel (Arno Camenisch) Budapesten, németül és az anyanyelvén ír. Olyan elfoglalt, hogy a fellépésről egyenest a repülőterre megy. Furcsa, hogy néha egy jelentéktelennek látszó szubkultúrából lehet startolni a kulturális világpiac centrumába. Bár neki ott a német, mint valódi mankó, hisz az angolszász világ úgy van, hogy először lépd át a német határt, aztán meglátjuk, ki vagy. S neki sikerült átlépnie, és meg is lehet nézni, hogy kicsoda. Igaz, a legtöbb író-olvasó találkozik az első kérdés, hogy nem is tudtuk, hogy Svájcban élnek románok, s mikor végre ezt sikerül kimagyarázni, s már negyven perce végre irodalomról van szó, na, akkor szólal meg egy bácsi, hogy a rétoromán, tulajdonképpen a román egyik nyelvjárása-e, majd

később egy másik bácsi, hogy a rétorománok is hisznek-e a dákoromán elméletben. A bácsik még mindig nem értették, amit a nénik már az elején megértettek. Talán mert nagyot hallottak, és hiúsági okokból nem viselték a hallókészüléket, vagy mert nyugdíj után is szerettek volna fontosnak látszani, legalább a feleségük előtt, s mivel nem hallották, hogy mi történik körülöttük, s egész figyelmük a kérdés megfogalmazására koncentrált, nem vették észre, hogy ez a néni milyen nagyon elpirult mellettük.

Nevettem az olasz biciklistán, aki Schwyz kantonban a kabinos felvonó kezelőjének el akarta magyarázni, hogy fel akarja vinni a biciklit, a kezelő uno-due szinten sem tudott olaszul, az olasz viszont se németül, se angolul. Így aztán ebben a soknyelvű, sok kultúrájú országban a két beszélő a kézzel-lábbal nyelvhez folyamodott, amúgy sikerrel. Három haza egy országban, mondja az utazó, aki meghökken, amikor a pedáns német Svájc után Ticinóba érkezik. Ez Olaszország, mondja, és boldog a meleg tekintetektől, boldog, hogy lökött alakokat lát az utcán. Boldog, hogy látja, itt olyan emberek vannak, akik éreznek. Mert látszik, hogy hol igazgatja az életet a feladat, a kötelesség, és hol az érzelem.

Otthon vagyok, mondom magamnak Luganóban, mert otthont érzek, főként a hosszú német-svájci hónapok után, amikor a karót nyelt énem annyira megerősödött, hogy a karó már átszúrta a torkomat és a szívemet, egy érzelmi utat engedett számomra a kötelesség, az önmarcangolást, mert ez az egyetlen érzelem, ami passzol a kötelességtudathoz. Szarnak, ócskának, haszontalannak éreztem magam, mert valaminek akartam érezni magam, és a német Svájc csak ezt az érzést engedte meg.

Otthon vagyok, mondta az utazó, de talán csak azért érezte ezt, mert szikrázó napsütés volt, s ki ne érezné otthon magát ilyen időben, s fogalma sincs, milyen lehet ott, amikor zuhog, vagy mínusz húsz, és derékig ér a hó, vagy leüvölti a fejét egy ember a boltban, vagy eleve úgy megy oda, hogy szar kedve van, vagy ez itt csak egy szar hely lehet, mert nem Párizs meg London, pláne nem New York, amely városoknak csak az említése is irigységet kelt abban, akinek meséli. Nem, ez egy olyan helység, amiről senki sem tudja, hol van, amiről, mielőtt az élmény szóba kerülne, pontosan körül kell írni, hogy Svájc és a Lugánói-tó partján, s akkor megijed, hogy úristen, önmagával akarom meghatározni a dolgot, s mikor végre úgy érzi, hogy kész, elhelyeztük a térképen, akkor valaki visszakérdez, hogy hol?

Az utazó csak arról az élményről tud beszámolni, ami ott érte, arról az egy napról, amit ott töltött, s csak csodálkozni tud, amikor összefut valakivel, aki ugyanott volt, hogy a két élmény még csak nem is hasonlít egymáshoz. Minden utazás egy fiktív világot épít fel, gondolja, s megszorozza a világot az emberek számával, de később felvetődik benne, hogy nem mindenki utazik, aztán, hogy aki nem, az is felépít, s aztán, hogy csak egy világot épít-e fel az ember, és máris úgy van, hogy piszkosul eltévedt, mert erre a rohadt életre aztán nincs útikönyv. Hogy is volt, Kronosz legyőzte Káoszt, Zeus meg Kronoszt, aztán beugrik, hogy Uranosz és Gaia, hogy ők voltak Kronosz szülei, és hogy itt volt valami freudi probléma, hogy Uranosznak Kronosz levágta a farkát, úristen, gondolja, még a görög mitológia is csak növeli a káoszt a fejében, pedig az már nem is most van, hát hogy is tudna a mostban eligazodni.

Svájc a svájci óra, a svájci bicska, a svájci csoki, a svájci sajt és a svájci frank hazája

Svájc a nemzetközi pénzvilág központja, Zürichben a Paradeplatzon és annak környékén parádézlik minden valamire való bank. Itt őrzik a világ legnagyobb gazembereinek a pénzét, ide menekítik a vagyonukat a diktátorok, itt a nácik pénze, az arab népnűzőké, az orosz bűnözőké. S hiába próbálják szemfüles New York-i jogászok, legalább a zsidóktól elszedett vagyont visszaperelni, fél-sikert érnek el legfeljebb, s annak a félsikernek a nagyrésze sem a holokauszt túlélőkhöz vagy azok jogos örököseihez kerül vissza, hanem ott marad a manhattani ügyvédi irodák alkalmazottainál. Az afrikai vagy kisázsiai népek meglöpött vagyona pedig teljességgel veszve van. Egy ország vagy egy nép a harmadik világból még annyit sem tud elérni, mint a manhattani haszonleső ügyvédek. Senki nem kukkanthat be a titkos széfekbe, hogy vajon mit őriznek ott a bankok és banktitkok őrői. Összekacsintanak a világ csalói, de mire le akar-nád venni mobillal, addigra kisimul az arcuk, s a pénzermékhez és értékpapirokhoz asszimilálódott közönyös képpel néznek rád.

Pénzemberek és művészek

De nem csak a pénzt menekítették ide, idemene-kültek az avantgárd művészek az első világhábo-rú idején, s itt húzta meg magát Vlagyimir Iljics, több más forradalmárral együtt, s talán sakkozott is Tristan Tzarával, a dadaizmus megalapí-tójával, hisz egy kávéházba jártak. Talán a művé-szet szétbontására felesküdt dadaista, vagy épp a szürrealista látásmódot propagáló André Breton gondolatait forgatta át ez a veszélyes álmodozó a valós politika terepére: a forradalom több mil-lió hullá találkozása a szovjet föld boncasztalán.

MARGRIETA DREIBLATE: BIRDS, 2014. SO FAR AGAIN, 2015 – JCE 2015-2017. RIGA, LATVIA

A dadaisták ebben az unalmas és pénzcentrikus városban, Zürichben hozzák létre a Voltaire Cabarét. Itt született az *Ulysses*, ebben az országban telepedett le Thomas Mann és Hermann Hesse. A tópartokon, főként a legdivatosabb Genfi- és Zürichi-tónál, valamint persze Luzern környékén hollywoodi filmszillagok és megtollasodott focisták vásároltak villákat. Ide, a szülővárosába, Bernbe menekül vissza a náci hatalomátvétel után Paul Klee. Nem szeretett volna a Bauhaus tanárától a festményei mellé akasztott hullá lenni. Mondhatni a leghíresebb svájci, akinek egy hatalmas centrummal adózott a város. Elvileg szép épület, gyakorlatilag meg épület, amelyik ellátja a funkcióit. Nem itt született Alexander Calder, a mobilszobrászat megteremtője, aki egy Mondriánál tett látogatás után minden addigi festészeti elképzelésével felhagyott, de itt született, és itt is halt meg a nyomdokában járó Jean Tinguely, akinek egy másik város, Bazel épített múzeumot. A képtárakban sorjázna a híres festők képei, de alig találni antológia-darabot, inkább a mellékes munkák. Talán itt van a legtöbb köztéri szobor, de alig találni közöttük igazán kiváló. A pénzszerelők szégyellik, hogy csak afféle érzéketlen automatának tartja őket a világ, s ezért áldoznak a művészetre. A művészek meg persze megérik a pénzüket, valójában ravasz üzletemberek, azt adják, amiről el tudják hitetni ezekkel a lelkifurdalásos vásárlókkal, hogy jó, s rájuk sózzák a nem annyira jót, ha az is jó. A rosszabb változatra nem merek gondolni, hogy még az alkotók se tudják, mi bé kategóriás a termésből. Ugyanakkor magyar szemnek üdítő, hogy az ország nincs telepotyogtatva emlékművekkel. Na, jó egy Zwinglit Zürichben, egy Reformáció Emlékművét Genfben nem lehet megúszni, de mégsem ármánykodnak körülötünk a svájci múlt ismeretlen hősei. Mintha a nemzetévtálas egy lépcsőjét, a szimbolikus tér megalakítását, átlépték volna. S mégiscsak jobb egy történet látni Zugban, mintha ugyanott egy hatalmas lovas-szobor vetne árnyékot a tájra, s ebben az árnyékban foltozgatni a tényleg épp összetört szívünket, egy ilyen ló és lovas alakú árnyékban dudorászni, hogy Szánd meg hát szomorú szívem, úgyszincs más vigaszom nekem.

A svájci frank amúgy a pénz és a kultúra sajtós találkozása. Népszavazás döntött róla, hogy a bankokra a svájci kultúra jelei kerüljenek. Ha kevés pénzünk van, akkor megismerkedhetünk Le Corbusier arcvonásaival. Őt tízesre értékelték egy ezres skálán, Artur Honegger kicsit feljebb csúszott az értékskálán, ő a húszas. Egy nő tettek az ötvenesre, nyilván gender szempontokból, gondolják a női egyenjogúságtól lángot lehelő férfiak, mert ki a franc tudja, hogy ki volt Sophie Taeuber-Arp, azon kívül, hogy Jean (mások szerint Hans) Arp felesége. Giacometti a százas, persze Alberto és nem Giovanni, az apa, aki maga is első osztályú festő volt, de hát egy reflektor mellett a zseblámpa nem világít, mondhatnánk egy rendkívül rosszindulatú hasonlattal. Az irodalom a kétszázason kapott helyet, Charles Ferdinand Ramuz, a kiváló regényíró személyében, akiről sajna azok sem tudják, ki volt, akik hallottak már a szintén svájci Dürrenmattól. A legértékesebb, ezres az ezres skálán Jacob Burckhardt, bár róla a törizsakosok

is csak találgatják, ki lehetett, híres bankár, vagy történetfilozófus, vagy egy csodarabbi, s mivel az ezresen van, vonásai nem fognak beégni a turisták emlékezetébe se.

Svájcba menni jó

Svájcba menni jó. Ha háború van vagy forrong a világ, ez marad az utolsó biztonságos hely. Egy országnyi atombunker. És jönnek is, hiába a megszigorított törvények. A bázeli gyógyszergyárban épp befejezik a munkát, a munkások lengyelül beszélnek mellettem, aztán hallok magyarokat is, és utána az alapangol, mert Polak-Węgiel, mint tudjuk. Az állomásnál összeverődött fiatal feketék egy ismeretlen afrikai nyelven beszélnek, amit mondjuk ötven millióan beszélnek Afrikában, csak mi európaiak nem hallotunk róla, mert nem is érdekel minket Afrika. Főjenek a levükben, pusztuljanak éhen, haljanak meg háborúban, de lehetőleg maradjanak ott, ahová születtek, esetleg majd befogadunk néhányat, hogy színesítsék az utcaképet. És Európát Ázsia sem érdekli, legfeljebb néhány megszállottat, aki lenyűgöződik a keleti filozófiától, s önszorgalomból kikeveri a maga keleti vallását, az Alpokban él, kertet csinál a háza körül, japánkertet, Buddhával, Sivával, Krisna herceggel és Ganésával, a legkülönbözőbb keleti vallások szimbolikus figuráival. Azt hiszi, nagyon közel került az ázsiai filozófiák és vallások lélekéhez, de épphogy olyan távol van tőle, hogy a rivális vallásokat is összekeveri. De még ezek az emberek sem, ahogyan egyetlen európai vásárló sem számol utána, hogy az a bangladesi munkás mennyit kaphatott, amikor megvarrta a nadrágot, amit boldogan megvesz fillérékért, s hogy milyen körülmények között dolgozik ez a munkás, hogy egy véletlen tüzeset, s ötszázán égnek bent a gyárban, mert minimális szinten sincs biztosítva a biztonságuk. Nem számít. Ők nem európaiak, s ezért nem ér semmit az életük. Demagógia, hát legyen az, de igaz. Liberálisok vagyunk, meg demokraták, de valójában csak magunknak akarjuk ezt a demokráciát, aminek jóléte a harmadik világ leigázására épül. Demagógia, hát legyen, ha igaz. Vajon meddig tartható fenn, hogy a föld lakosságának nyolcvan százalékát másodlagos emberként kezeljük? Nehogymár ők is vegyenek autót, nehogy legyen nekik annyi pénzük, mert akkor mi lesz a környezetszennyezéssel. Demagógia, mert igaz?

Antiglobalista tüntetések

Davosban, hol is máshol, mint a világ egyik legdrágább nyaralóhelyén, minden évben összegyűlnek a világ gazdasági nagyságai, meg persze a világot mozgató pénzmágnások, néhány közgondolkodást befolyásoló híresség, hogy kitalálják, hogyan lehet megmenteni a világot. Eldöntik ott, mit kell az alatt érteni, hogy fenntartható fejlődés, meg hogy mit érdemel az a bűnös, aki a világ sikertelen fertályán született. Közben antiglobalista és antikapitalista tüntetések szerveződnek Svájc nagyobb városaiban. Swipe out WEL, Smash capitalism, és hasonló táblák alatt gyülekeznek a fiatal ultrabalosok, akiket épp az a társadalom nevelt ki a kapitalizmus elkötelezett híveinek. Ki tudja,

vajon melyik akarat jóakarat a világ szempontjából. Senki. Azt sem lehet eldönteni, hogy a világ jóllakott fele jogosult-e, hogy döntéseket hozzon a világ megmentéséről, ha jogosult, képes-e helyes döntéseket hozni arról a világról, aminek a kizsigerezéséből él. Csatlakozom az egyik tüntetéshez, Zug. A rendőrség hatalmas készséggel áll elő. Profi módon leválasztják az aktivistákat a szimpatizáló tömegről. Több száz rendőr veszi körbe a pár tucatnyi teljesen ártatlan és békés kemény magot. Az állig felfegyverzett rendőrökből álló kordon zár, itt-ott hatalmas drótsodronypajzsos rendőrautók, mögöttük vízágyú. Egyre szűkebbre veszik a kört. Óraműpontossággal történik minden. Belül vagyok a körön. Nem lehet tudni, mit akar ez a hadsereg ettől a néhány fiataltól. Kérdezem a tévés lányt, aki mellettem áll, mi lesz, és mért csinálják. Nem tudom biztosan, mondja, valószínűleg felveszik az adatainkat és elengednek. Félek. Eltelik fél óra, nem történik semmi, aztán egyenként kiemelik az embereket. A tízedik vagyok körülbelül. Két rendőr elkapja a karomat, Don't touch me!, mondom, de nem engednek, kikapoltatják a zsebeimet, megmotoznak, felveszik az adataimat, lefotóznak, tudom, hogy hivatalosan ennek az a neve, hogy rabosítás. 24 órára kiltanak a belvárosból. Mindez a demokrácia nevében és védelmében történt. A hatalom annyira retteg, hogy minden apró ellenállásra teljes harc-készséggel reagál. Félelmetes az egyre inkább terjedő állami szintű paranoia.

Ha menetek kell, Svájcba menjetek

Hatalmas hegyeket mászok meg, kizárólag keleti vagy arab turistákkal. A turisztikai ipar nagy találománya megmozdítani a kelet jómódú rétegét. Elhittetni velük, ha látják azokat az épületeket, múzeumokat, ellátogatnak azokba a koncerttermekbe, ahol olyan kulturális értékek vannak, amelyekhez nekik épp semmi közük nincs, elfogadtatni velük, ha látják, különbek lesznek. A turizmuson keresztül visszaszerezni azt a pénzt, amit ezek a jómódúak a honfitársaikról húztak le. Mert ők

a munkaszervezők, az európai vállalatok keleti ügynökei. És költenek, hisz annyi van nekik, nem győznek vásárolni. Olyanok, akár a gyerekek, mindig megkívánnak valamit.

Jönnek a turisták, és titkos útvonalon a betolakodók, ahogyan valamikor az a nagynéni és nagybácsi is idejött. Utolsó pillanatban, kalandos úton szöktek át a magyar-osztrák határon (1957 januárjában). Külön menekültek, a néni, aki akkor még fiatal nő volt, a kislánnyal, a bácsi csak hónapokkal később. Valahol majd utoléri, így beszélték meg, s tényleg utol is érte egy osztrák városban, hogy onnan továbbmenve, immár együtt hamosan Zürichben tűnjenek fel. Egy életet tettek arra, hogy beilleszkedjenek az ottani középrétegbe, amely réteghez a saját hazájukban is tartoztak. És nekik sikerült, mindketten jól tudtak németül, bár a swiccersdüccsöt, ezt a fura, csak beszédben létező németet, nem értették, de ez nem bizonyult akadállynak, mindenki beszéli a hochdeutscho is, és a kedvükért, mert kedves emberek voltak, váltottak is.

A legközelebbi rokonaik otthon maradtak, nekik fényképeket küldtek részletes magyarázatokkal, hogy épp hol, milyen üdülőhelyen, síparadicsomban vannak, s mennyire boldogok, ezt nem kellett írni, mert a mosolygós arcok ezt fejezték ki. Aztán, amikor már haza tudtak menni, mind ezt szóban is előadták. Nem akartak dicsekedni, pedig a magyarországi rokonok, akik nyomorultul éltek, ahogyan mindenki élt akkor ebben az országban, a magyarországi rokonok alig bírták hallgatni a dicshimnuszokat, mintha minden történet lealázó ítélet volna az ő életük felett. Ezek a valahai legközelebbi rokonok, mondjuk testvérek, akik együtt nőttek fel, nem értették egymást. A külföldre szakadt honfitársak csak azt akarták bizonygatni, azért számoltak be új autó vásárlásáról, egy-egy fantasztikus utazásról, hogy magukkal is elhitessék, jó, hogy elmentek, holott nem volt jó. A lakásuk telekerült olyan relikviákkal, amelyeket még a szülőházából menekítettek ki, a könyvtáruk gondosan válogatott magyar könyvekből állt, Magyarországon ismert festők képei lógtak a falon, s bár jó viszonyt ápoltak a szomszédokkal, a munkatársakkal, mégis csak akkor érezték jól magukat, ha összejöttek más menekült magyarokkal. De elérték, amit akartak, a lányuk már jobban beszélt a helyi nyelvet, mint azt, amit az anyjától tanult. Nem csoda, mondták ezt is kicsit öntelt mosollyal Budapesten, hogy egy igazi svájci családba tudott beházasodni. Ez olyan svájci család, mondta a nagynéni, aki amúgy kicsit mindig lenézve érezte magát ettől a családtól, olyan, amelyik évszázadok óta jómódú, s a fiuk is jómódú lesz, olyan foglalkozása van, amitől nem lehet nem jómódúnak lenni, sőt még gyarapítani is fogja a vagyont. Elviszi majd görög, aztán Csendes-óceáni szigetekre a családját és egzotikus helyekre, például Afrikába szafarira, ahol épp olyannak lehet látni az afrikai embereket, amilyenek látni kell, hatalmas csomagokkal a hátukon, meggörnyedve a fehér turisták holmija alatt.

Megfogta az isten lábát ez a lány, mondták a budapesti rokonok, s vajon ki veheti el az ő lányukat, hát svájci biztos nem, legfeljebb egy kelet-német vagy egy csehszlovák, mármint a külföldiek

közül. Biztos magyar lesz, mondta az anya kedvetlenül, akinek a sorsa épp olyan reménytelen, mint minden magyaré.

Van ennek a szenvedésnek oka, mondta a nagybácsi Zürichben, egy nagyon elegáns lakás ebédlőjében, amikor a budapesti rokonok meglátogatták. Na, nem az öregek, a nagybácsival egykorúak, hanem a gyerekek, az öregek meghaltak, mert a magyar egészségügy olyan, hogy nagyon nehéz túlélni. Ez a nagybácsi még élt, köszönhetően egy rendkívül drága egészségbiztosításnak. Egy darabig csak gyenge volt, de jól érezte magát, legalább is jobban, mintha meghalt volna, de még Svájcban is lejár a halandók szavatossága, s most már rettenően gyötörték a fájdalmak. Nem vette be a gyógyszerét, az aszalterítő alá rejtette, de ezt senki nem tudta. A nagynéni is beteg volt, de ő még nem mutathatta, mert a bácsi betegebb volt. Úgy alakult, ahogyan a nagykönyvben meg van írva, először a bácsi, aztán a néni köszönt el a világtól, a hegyektől, a tavaktól, a kolompoló tehenektől, na, meg az emlékektől, amelyek egy másik világhoz kötötték őket. A néni még megkérdezte az unokákat, hogy mit szeretnének az örökségből. Németül kérdezte, mert ezek az unokák már épp olyanok voltak, mint bármely más svájci unoka. Nem kell semmi, mondták, és a lányuk is ezt mondta, mert nem tudott már magyarul olvasni, a falon függő képek festőit pedig nem ismerte. Egy Lotz Károly volt a néni kedvence, amit az apjától kapott, attól az apától, aki azt mondta, ha menetek kell, Svájcba menjetek. Mindaz a sokminden, ami ennek a bácsinak és néninek a legfőbb érték volt, ami számukra ebben a jóléti világban az otthonosságot jelentette, most odakerült egy becsüshöz, aki javarészt értéktelennek tartotta ezeket a tárgyakat. Néhány bútor és szőnyeg kivételével, ami egy svájci polgár számára is értelmezhető, a többi útja a megsemmisülés volt.

A bácsi azt kérte, mikor még kérhetett, hogy ha majd vége lesz, ami alatt az életét, s egyben a gyöttrő fájdalmakat értette, vigyék fel a hamvait Sils Mariába, ahol olyan sokat volt együtt a feleségével. Mennyit sétáltak azokon az utakon, mondta, kicsit nedves tekintettel, ahol az elmagányosodott Nietzsche járt, minden nap közelebb kerülve az örület pillanatához, s felidézett egy verset, ami ott egy kőbe van vésvé a híres filozófustól, s épp ezen a szép helyen született: „Itt ültem, s vártam, vártam – semmire, /túl jön s rosszon, a táj fényeire / s árnyaira, merő játék, merő / tó és dél, merő céltalan idő. /S az Egy Kettővé lett egy perc alatt – / s Zarathustra előttem elhalad.”

Titokban kell csinálni, mert a tóba hamvakat szórni szigorúan tilos. És ez egy fegyelmezett ország, amit tilos, az tilos. De ti csak szórjátok, mondta, s majd az Inn folyó vizében elgörögnek ezek a hamvak a Dunába, s a Duna legörgeti egészen a tengerig. Még egyszer végigutazom azokon az országokon, mondta, egy ideig román állampolgár is volt, amelyekben éltem.

Egy év múlva került sorra a néni. A család, ahogyan a bácsiét, lopva beleszórta az ő hamvait is Silserseebe. S azóta görögnek ezek a hamvak lassan lefelé a vízben, át országokon és városokon, hogy végül a tengerbe jutva ez a néni ezt a bácsit utolérje.

Kiss Judit Ágnes

Három anakreóni dal mozifogasztóknak

1.

Hogy a csúnya lányból egyszer majd szexi bombanő lesz, epekednek érte sorra a legmenőbb pacákok,

ha a ronda ókulárét kontaklencsére váltja, rögtön lesz egy szerelme és százezer barátja –

na ez ordas nagy bazugság. Sose biggy a filmiparnak! Akik csúfjak láttak egyszer, bárhogynéz ki, leszarnak.

Noha túlsúlyod leadtad, feszes, izmos lett a tested, akár a többi jó csaj, magad épp oly bátran fested,

olyan ruhákat bordsz, nem esetlen zsákot többé – hajdanvolt csúnyaságod megbélyegez örökké.

2.

Hogy örökké tart, ne bidd el, még azt se, hogy balálig, pár év után szerelmed puha megszokássá válik.

Belebújsz a kényelembe, az a jó, sebol se sért fel. De mi lesz az egyszer másért felizzó szenvedéllyel?

Hagyod, hisz úgyis ez lesz belőle pár év múlva? Vagy engeded, hogy langyos kis vackodat feldúlja?

Mindenképp rossz a vége, kerül el ezt is, azt is, ne szeress inkább, amíg élsz, magadon kívül senkit.

3.

Magadon kívül a vágtyól, s jön az orgazmus? Ilyen nincs. Közös élvezés meg főleg, mi csak úgy előnt, magától.

Hollywood hazudja ezt is, mint az örök szerelmet, vagy a szét nem ázó sminket, s nagy mellet nagy segg nélkül.

Mi meg kergetjük egyre, a bűdös nagy semmit üzzük, s balálig meg se látjuk, ami létezik, de tényleg.

a napsütést tavasszal, egy búséges barátot, s hogy átölelt az Isten, mikor egyszer sírni látott.